

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата філософських наук Горбенка
Володимира Івановича на дисертацію Степанченко Станіслава
Вікторовича «Інкультурація в першому посланні апостола Павла до
Солунян» на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
зі спеціальністю 09.00.14 – богослов'я**

Тематика дисертації є гостро актуальною для сучасної біблеїстики, яка переживає стрімке методологічне оновлення та має все нові результати, які потребують свого осмислення і в українському контексті. Дисертант береться за одне із важливих завдань для сучасної біблеїстики: через тлумачення 1 Сол.4:4 пролити світло на всю історію ранньохристиянської церкви у Салоніках. Дійсно, вибраний уривок є важливим та може вивести на нові горизонти, стати тією точкою опори, за допомогою якої можна здійснити певні трансформації у наших уявленнях про ранньохристиянські часи. Текст засвідчує, що дисертант володіє усіма необхідними знаннями та навичками сформованого біблеїста, який є спеціалістом не лише з Нового завіту, але і добрим знавцем старозавітньої тематики. Знання мов, володіння літературою, глибокий аналітичний розум – все це очевидно у тексті дисертації та робить дисертанта гідним того, щоб бути визнанням у якості кандидата наук із спеціальності 09.00.14 – богослов'я. Але разом із тим, своє завдання як опонента ми бачимо у тому, щоб ініціювати дискусію, яка б поглибила бачення автором проблематики, відкрила йому перспективи, оскільки цілий ряд сучасний методів біблеїстики при всьому своєму енциклопедизмі знань дисертант не дооцінив. У зв'язку із нашими роздумами ми відразу будемо формувати і зауваження, виділяючи їх у самому тексті відгуку.

Слово «σκεῶς» вживається метафорично (2 Кор 4: 7; Рим 9: 21-23; 2 Тим 2: 20-21). Це слово природно можна асоціювати з людиною, в цілому, або використовувати як функціональний еквівалент слова «σῶμα» (тіло).

При тлумаченні новозавітних метафор важливо використовувати еклектичний метод, збираючи оригінальні соціальні кореляції і одночасно

розглядаючи важливість метафор як концептуальних конструкцій і риторичних прийомів. Ми хочемо не тільки визначити культові метафори і побачити їх використання в риторичному дискурсі, а й визначити, які теологічні теми з ними асоціюються.

Важливо не тільки побачити значення метафор (як, наприклад, «σκεῦος», тобто посудина), але і спробувати побачити, на яке питання відповідає автор, використовуючи цю метафору. Більш того, важливо побачити як культові метафори допомагають сформувати картину символічного світогляду Павла, його богослов'я.

Метафори є хорошим інструментом для передачі теологічних понять від Павла до церкви, яка проходила через труднощі усвідомлення релевантності нового віку «у Христі» серед звичного і нині присутнього злого віку.

Дисертація, в основному своєму обсязі, розглядає метафоричне вживання слова «σκεῦος» Апостолом Павлом. У той-же час в роботі відсутні будь-які пояснення чи огляди досліджень на тему теорії метафор, хоча вочевидь необхідно було б задіяти хоча б такі ресурси, як порівняльна теорія Аристотеля, теорія заміщення, теорії використання культових метафор в посланнях Павла.

Культові метафори діють як когнітивний та літературний засіб комунікації теології апостола Павла. Використання метафор Павлом було не просто літературно розважальним або риторичним прийомом, але засобом для перевизначення того, чим є справжнє поклоніння правдивому Богові.

Отже, у зв'язку з усім сказаним виникає таке зауваження:

1. Якщо дисертація фактично досліджує метафоричне використання слова «σκεῦος» («посудина»), то слід було б очікувати систематичного обговорення важливості, значення і ролі метафор в Новому Завіті та наративах Апостола Павла. А цього немає. Виникає питання про причини такої особливості дисертації.

Дослідження на предмет інтертекстуального впливу можна віднести до всіх метафор в Новому Завіті, але такі слова як «σκεῦος» насичені відгомонами з старозавітних наративів. Визначення текстів-джерел може пролити світло на адекватне розуміння значення метафоричної мови Павла.

Екзегетичне дослідження дисертанта могло б значно збагатитися визначенням джерел метафоричної мови Павла, що використана ним в 1 Сол 4:4. Герменевтичне прочитання метафоричної мови в обговорюваному тексті може бути значно збагачене не тільки такими галузями знань як концептуальна теорія метафор і біблійна семантика, але також і дослідженням в області біблійної інтертекстуальності, яка, на наш погляд, повністю відсутня в дисертації Станіслава Степанченка.

Річард Хейз пропонує принципи визначення культових метафор в своїй фундаментальній праці «Відлуння Письма в посланнях Павла», і ця конкретна методологія могла б бути використаною дисертантом. У зв'язку з усім сказаним ми не може не висловити наступного зауваження:

2. У представленій дисертації логічно було б очікувати обговорення теми можливого інтертекстуального впливу на метафоричне вживання слова «σκεῦος» (посудина), і перевірки на інтертекстуальні впливи з боку можливих джерел в іудейських наративах. Виникає закономірне питання: чому цього не було зроблено?

Одне з складних місць в листах Павла – це текст в 1 Сол. 4: 4. «Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι» (щоб кожен із вас умів тримати начиння), який активно обговорюється дослідниками текстів Нового Завіту на протязі століть. Слово «σκεῦος» (посудина) можливо перекласти як «дружина» або як «тіло» довгий список, починаючи від Тертуліана і Феодора Мопсуестійського до сучасних дослідників цього тексту, з різними точками зору наводиться в статті Д.Сміта (Jay E. Smith, *1 Thessalonians 4:4: Breeding the Impasse* (Bulletin for Biblical Research 11.1 (2001), 65-105).

Однак, для визначення значення аргументації Павла до Солунян, важливо розуміти не тільки переклад цих двох слів «σκεῦος» і «κτᾶσθαι», але,

що найважливіше, відношення цих слів одне до одного, в контексті протиставлення між темами справжнього поклоніння на тлі нового розуміння «храму» і критики ідолопоклонства.

Замість того, що б звертати увагу на слова «σκεῦος» і «κτάρια» окремо, важливо розуміти їх інкультуроване значення як єдиної фрази.

Наприклад, ці два слова згадуються в близькому синтаксичному і семантичному зв'язку в Посланні Єремії 58, в якому критикується поклоніння ідолам. Основний зміст критики полягає в тому, що ідол їх не виконує свою основну роль, тобто насправді не приносить користі для того, хто нею володіє. Таким чином, від посудини для пиття більше користі, ніж від ідола. «Тому краще цар, що виявляє мужність, або корисна в будинку посудина (σκεῦος), яку вживає господар (κεκτημένος), ніж неправдиві боги; або краще двері в будинку, що охороняють в ньому майно, ніж неправдиві боги; або краще дерев'яний стовп в царському палаці, ніж неправдиві боги» (Послання Єремії 58).

Така аргументація проти ідолопоклонства зустрічається в інших старозавітних текстах (Вт 4: 27-28; Іс 40: 18-20; 44: 9-20; 46 1-7).

Будучи під впливом фарисейської іудаїзму, Павло безсумнівно був знайомий з іудейськими аргументами проти ідолопоклонства.

Грунтуючись на аргументації Павла в Першому посланні до Солунян, він представляє подібні доводи для язичницької аудиторії, що б вони «звернулися до Бога від ідолів, [щоб] служити живому й правдивому Богові» (1 Сол 1: 9).

Якщо використання образу порожньої «посудини» щодо ідолів із зазначенням на їх непотрібність по відношенню до «власника» цієї «посудини» було впізнаваною риторикою для іудеїв, тоді Павло міг використовувати ту ж аналогію по відношенню до Солунян.

Таким чином, послання Павла можливо було в наступному: «Ваше тіло, це посудина, яка, будучи під контролем, може принести славу Богу.

Але, якщо ставитеся до себе неналежним чином, тобто «ганьбите» свою «посудину», тобто «тіло», то станете так само безплідні та порожні як ідол».

Ми бачимо подібне використання культових образів у умовлянь Павла в 1 Кор 5, де Павло використовує слова про ритуальні елементи Пасхи у зверненні до своїх читачів. Павло просить одержувачів свого листа очистити стару закваску з нового тіста (1 Кор 5: 7), виключивши блудника з-поміж себе тому, що вони «нове тісто», без «старої закваски».

У зв'язку з усім сказаним, виникає важливе питання:

3. Чому не проведене систематичне дослідження значення не просто окремих двох слів «σκεῦος» (посудина) і «κτάραι» (набувати/отримувати), а відносин цих слів одне з одним на тлі іудейських наративів?

Важливо розглядати 1 Сол в контексті старозавітних наративів про ідолопоклонство. Ми не маємо повної впевненості щодо змісту навчання Павла в Солуні, але ми можемо бути досить впевнені, що це вчення стосувалося проблеми ідолопоклонства (1 Сол 1: 9-10).

Якщо ми приймаємо значення слова «посудина» як «тіло», тоді це передбачає загальне значення «тіла» для тих, хто увірував, як чоловіків так і жінок, а не тільки чоловіків (F.F. Bruce, *First and Second Thessalonians*, 83; P.J. Achtemeier, *1 Peter*. Hermeneia; Minneapolis: Fortress, 1996, 217).

Слово «κτάραι» можливо перевести не тільки як «дотримання», але як «придбання», що в подальшому призвело до розуміння слова «σκεῦος» як «дружина». Дисертант, наводить переконливі доводи до того, що слово «σκεῦος» краще розуміти як «тіло».

Але, на жаль дисертант не вказує, на інший можливий переклад слова «κτάραι» не як «дотримання або «придбання», а як «повторне придбання». Цей образ повторного оволодіння собою неодноразово використовується в дискусіях Павла (1 Кор 9:27).

Якщо у солунян були проблеми з сексуальними гріхами, як припускається дисертантом і іншими дослідниками (C.Wanamaker, *The*

Epistles To The Thessalonians, A Commentary on the Greek Text. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1990, 150; Jeffrey A. D. Weima. *1-2 Thessalonians*. Baker Exegetical Commentary on the New Testament, Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 2014), то Павло цілеспрямовано згадує, що вони втратили контроль над своїм тілом і повинні знову оволодіти собою. У випадку, якщо вони беруть участь в блуді, вони стають такими ж марними як ідоли (які нічого не пропонують тим, хто ними володіє).

Подібна риторика звичайно ж присутня в старозавітних текстах: «Ідоли язичників - срібло й золото, діло рук людських: ... такі, як вони, ті, хто їх виробляє, хай стануть подібними до них ... » (Пс 134: 15-18) або: «пророки пророкували в ім'я Ваала і ходили слідом тих, хто вам не допоможе» (Єр 2: 8).

Подібне тлумачення відповідає природному розумінню слова «σκεῦος» (посудина), яке метафорично вказує на людину як інструмент або посудину, що відповідає дискурсу Павла про гончара і посудини в Рим 9: 21-23 і образу тендітної посудини в 2 Кор 4: 7.

Сам Павло був названий Богом «обраною посудиною» для того, «щоб носити Ім'я Моє перед народами і царями, і синами Ізраїля» (Дії 9:15). Невипадково, в тому ж контексті, розповідається про те, що ця «посудина» «наповнилася Духом Святим» (Діян 9:17), що відповідає контексту 1 Сол 4: 8.

Як саме солунянам потрібно було «тримати начиння»? Павло відповідає в тому ж реченні: в «святості й честі» (ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ) (1 Сол 4: 4). Павло досить рідко вживає слово «τιμῇ» (честі) і один з яскравих прикладів його вживання так само пов'язаний зі словом «σκεῦος» (посудина). «А в великому домі знаходиться посуд (σκεῦη) не тільки золотий та срібний, але й дерев'яний та глиняний, і одні посудини на честь (τιμὴν), а другі на нечесть. Отже, хто від цього очистить себе, буде посуд на честь (σκεῦος εἰς τιμὴν), освяченим (ἡγιασμένον), потрібний Володареві, приготований на всяке добре діло» (2 Тим 2: 20-21). Як і в 1 Сол 4: 4, в посланні до Тимофія Павло

використовує образ простої посудини і застосовує його до життя віруючого, життя якого характеризується певною функцією (честь) і статусом (святість / посвята).

У листах Павла сексуальна аморальність, яка часто присутня в результаті ідолопоклонства, природно веде до моральної і ритуальної нечистоти (1 Сол 4: 7). Ця нечистота характеризує статус тих, хто поклоняється ідолам (Рим 1:24), де ідолопоклонство описується словами «блуд, нечистота, зла похоть ...» (Кол 3: 5). Але, Павло ставить запитання «Яка сумісність храму Божа з ідолами?» (2 Кор 6:16).

Таким чином одержувачі Першого послання до Солунян повинні б були почути, як пізніше почули Коринфяни (1 Кор 3:16; 6:19), що тепер вони є храмом Бога, наповнені Його Духом, а не як ідоли, в яких немає божественної присутності. Критика ідолопоклонства часто включає той факт, що ідоли не мають «дихання» (πνεῦμα) (Єр 10:14; 51:17; Євр 2:19; Об 13:15).

Павло звертається до солунян як до «посудин», які можуть щось коштувати чи ні для того хто, ними володіє. Ця посудина може бути даремною, якщо характеризується сексуальною аморальністю, і в такому випадку, ця посудина подібна марному ідолу.

Виходячи із сказаного, очевидно важливим є наступне питання:

4. Необхідно було показати авторське розуміння контексту протиставлення «тіла» як «храму» і ідолопоклонства на тлі великої картини теології Павла. Чому цього не було зроблено?

Висловлені зауваження та питання мають слугувати для поглиблення досліджень дисертанта, але не заперечують загальної позитивної оцінки отриманих у дослідженні результатів. В цілому, початково поставлена автором мета у дисертації повністю досягнута. Автор проявив себе як повністю зрілий науковець, а також продемонстрував високий рівень академічної доброчесності, богословської виваженості та інтелектуальної культури. Робота вирізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, а також вона є завершеною самостійною

роботою дисертанта. Знайомство зі змістом дисертації, авторефератом та науковими публікаціями автора дають всі підстави для загального висновку про те, що робота **Степанченко Станіслава Вікторовича «Інкультурація в першому посланні апостола Павла до Солунян»** є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

Офіційний опонент,

кандидат філософських наук,

заступник ректора з навчальної частини

Запорізької біблійної семінарії

В. І. Горбенко

В. І. Горбенко